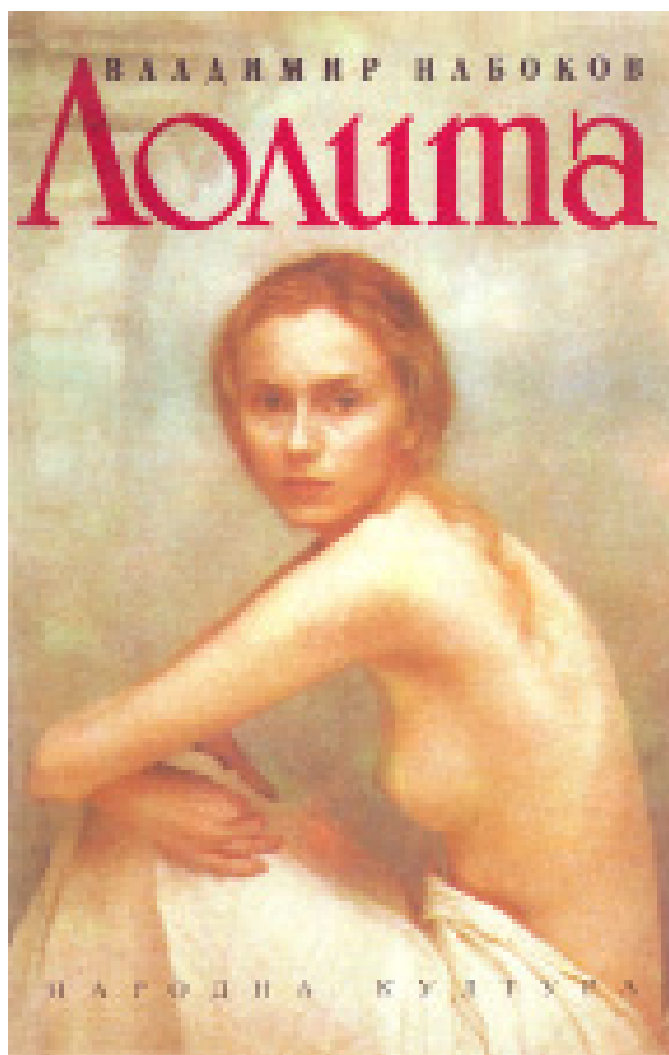

В думи и кадри: „Лолита“ на Владимир Набоков, Стенли Кубрик и Адриан Лин

Автор: Анастасия Карнаух
<http://chitatel.net>

Лолита. Ло-ли-та. Тези срички възбуждат целият свят, носят на Набоков световната слава на творец и обиди за педофилия, които продължават да оскверняват неговият дом-музей, години след смъртта му (На 9 януари 2013 година прозорецът на домът-музей в Санк Петербург е счупен с бутилка, към която е била залепена бележка с текста: „Как може да не се страхувате от Божия гняв, призовавайки към педофилията?“). Има магия в името с толкова много гласни, както е редно да бъде, ако искаме да придадем по-голяма женственост на героите. Има нещо тайнствено и в самия роман, който повече от половин век остава обсъждан, обичан и критикуван по толкова много параграфи, а по толкова много неразбран. Може би това е причината Харолд Блуум да го добави в списъка с литературата на Западния канон като представител на съвременната класика – „Лолита“ на Набоков винаги ще остава мъничко неразбрана и много изпъкваща на фона на останалите литературни про-

(Фиг. 1) Корица на българското издание на романа „Лолита“, 1991 г.

изведения. Не всеки писател си позволява да пише за любовта към малките момичета (посвещавайки романа на съпругата си), но не и всеки режисьор рискува да филмира историята на екран. Кино историята познава само двама и през 1962 Стенли Кубрик предлага на света една изчистена от сексуалност Лолита, Лолита пълна с нежност, любов и разбира се, така необходимото на това произведение, убийство. 35 години по-късно Адриан Лин ни показва „порасналата” Лолита. Обществото вярва, че вече е готово да види тези целувки на екран и разбра се, греши. Оказва се, че всяка подготовка, дори най-добрата, никога не е достатъчна. Но преди да стигнем до филмите и разминаването или точната интерпретация на отделните сцени, нека започнем от началото – от замисъла и реализирането на единия от най-тъжните романи на ХХ век.

(Фиг. 2) Владимир Набоков, 1957

„Има книги, които напълно се побират в своите корици, остават в тях и не излизат от там. Има други, които не се побират в кориците си и като че

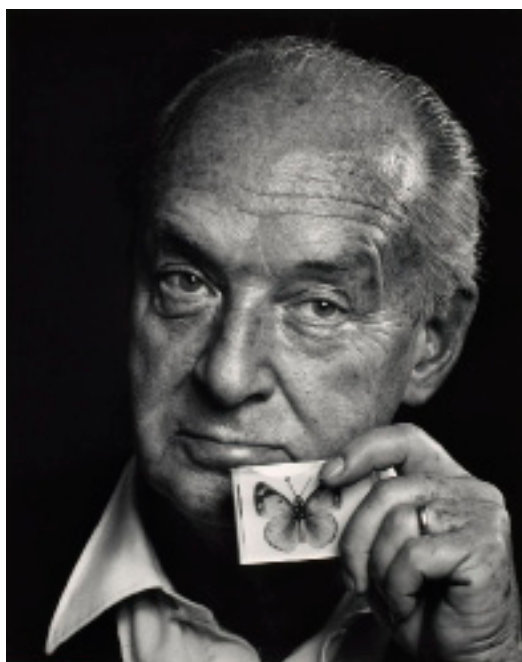
ли преливат през тях, години наред живеят с нас и променят нашето съзнание.” (Берберова, Нина. 1959). Такава е „Лолита”, чиято история прелива от книгата, напечатана в хилядни тиражи от 1955 година насам и толкова убедително пленила ума на читателите, психолозите и психоаналитиците, че днес всички добре познаваме и боравим с термина „нимфетка”, точно както го предсказва д-р Джон Рей в предговора към романа. Впрочем в тези първи страници, заедно с трогателното „Посвещавам на жена си” има нещо злоещо. Упоритата мисъл, която се опитваме да си внушим четейки текста, че хората като Хумберт Хумберт не съществуват, се разколебава още в самото начало. Набоков няма да ни позволи с толкова лека ръка да приемем произведението като невярно и всячески ще ни упътва да вървим по пътеката на любовта, а не така лесната тема за педофилия. Лесна не за обсъждане или обмисля, а за клиширането, което ще поставим върху текста. Съгласете се, трудно е да разсъждаваш с трезв ум, когато възрастен мъж прелива в любовта си към крехко 12-годишно момиче, опитвайки се да прозреш чувствата към това създание. Но любов в този роман очевидно има, защото финалът би бил съвсем различен и нямаше да има убийство и любовни терзания, самота и нежелание за живот.

Крачките на Набоков към „Лолита” са дълги и тежки. През 1928 година в Берлин той пише първото си произведение за любовта към малките момичета „Лилит”, което е повече от

ясно в посланията си:

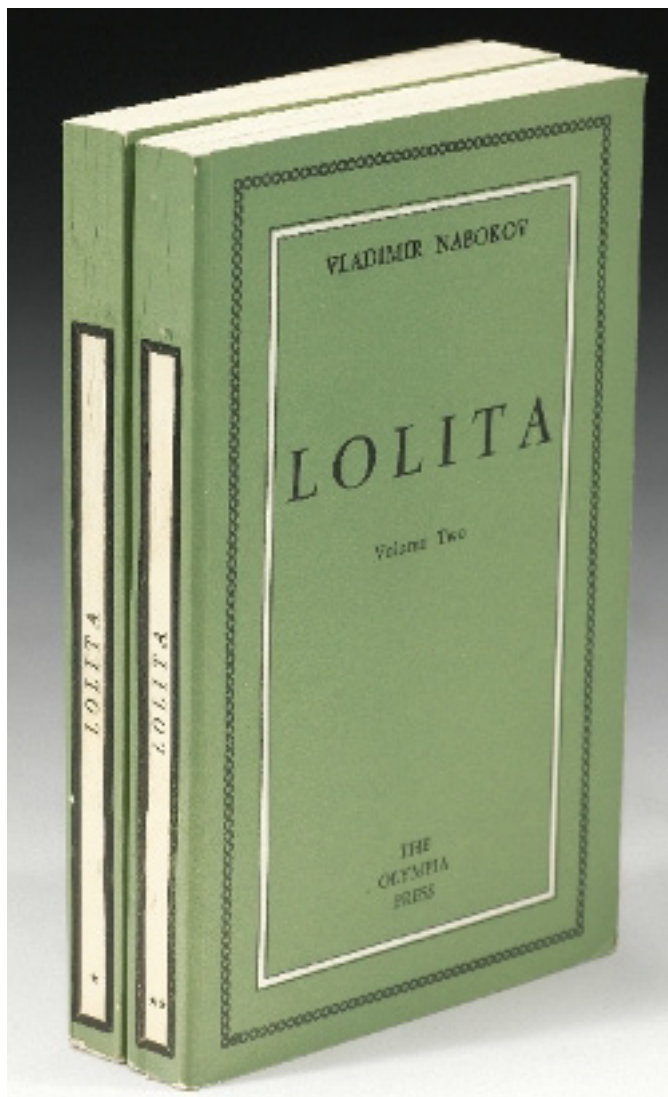
*Змея в змее, сосуд в сосуде,
к ней пригнанный, я в ней скользил,
уже восторг в растущем зуде
неописуемый сквозил.*

Читателят не се е объркал, в това произведение има любовен акт с малко момиче, чиято представа за света (и за секса) все още е игра. Следващата крачка към Ло е разказът „Вълшебник“, чийто сюжет наподобява този на „Лолита“, но все още не толкова завършен и пикантен. Романът, замислен още през 40-те („Първата лека пулсация на „Лолита“ ме прониза в края на 1939 или в началото на 1940 година в Париж, на улица Боало по времето, когато ме бе приковала на легло сериозна криза на междуребрена невралгия.“, послеслов към американското издание на романа през 1958 година), се реализира по време на пътешествието на Набоков из Съединените американски щати.

(Фиг. 3) Владимир Набоков

Всяка година той със жена си заминават на лов за пеперуди, с които допълват колекцията на Американския музей за естествена история в Ню Йорк, Музея за сравнителна зоология към Харвардския университет. Пътувайки в Телюрид (Колорадо), в Афтън (Уайоминг), в Портъл (Аризона), в Ашланд (Орегон) Набоков отново се връща към романа, който вече е започнал и държи в чекмеджето си с мисловен етикет „тромав“ на ръкописа. Този път текстът, написан сякаш от самия Хумбер Хумберт се излива на листа.

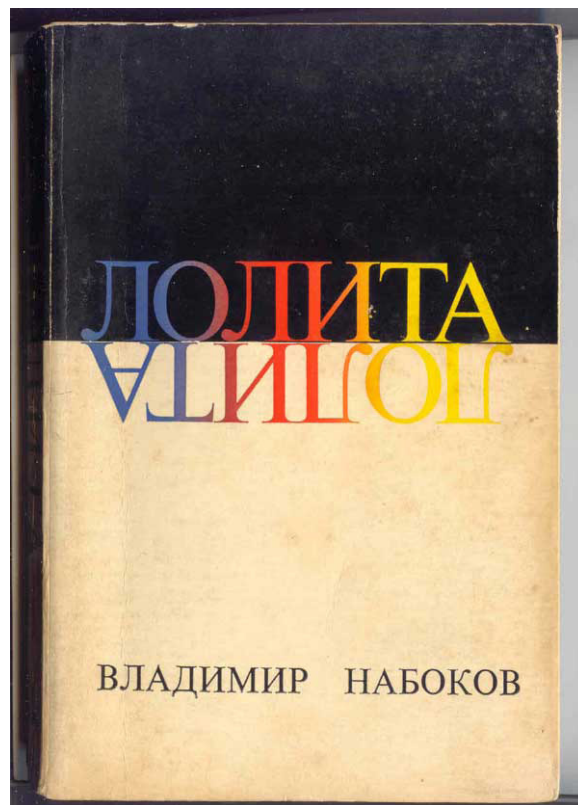

(Фиг. 4) Първото издание на романа „Лолита“, Париж, 1958 г.

Препечатан в три екземпляра от съпругата му, ръкописът, дописан през 1954 година не е добре дошъл да стане част от изданията на САЩ. Всички опити на Набоков да намери смело издателство, готово да шокира публиката си с нова интерпретация на любовта, остават безплодни и две години по-късно неговият литературен агент го изпраща в Париж, препоръчайки му издателството „Олимпия прес“, което е профилирано и издава подчертано еротична и ниска по жанр (и качество) литература. Нататък историята е логична и ясна на всеки съвременник, запознат поне малко с един от основните закони на маркетинга – сексът продава. В нашия случай дори не сексът, а намекът за него, дори мисълта за тази възможност, вече води скандала и купувачите се редят през книжарниците, за да си набавят този роман. Посочена като една от трите най-добри книги за 1955 г. от Грeъм Грийн, интересът към нея се увеличава и повлича останалите издатели да обърнат внимание на романа. Следва издаването на романа в Англия, забраната му във Франция, изданието в САЩ и преводът на руски през 1967 г. изготвен от самия Набоков, а години по-късно превод и издание на романа из цялото земно кълбо. „Лолита“ се появява в СССР едва през 1989 г. ощетявайки руските читатели да бъдат част от световния спор дали „Лолита“ е порнографски или любовен роман. Има ли границата любовта и къде е уместно да се крием зад пуританското си образование, а къде трябва да имаме смелостта да поговорим за нещата, такива, каквито са.

„Истина е, че в цялото произведение не може да се намери нито един неприличен израз; нещо повече: здравенякът еснаф, научен от съвременната условност да приема без всякакво отращение цяло съзвездие от улични думи в най-баналния американски или английски роман, ще е много шокиран от липсата на подобни в „Лолита“.“ „Недостатъчен“ – така определя романа неговият измислен редактор, д-р по философия Джон Рей в предговора към текста и бърза да добави, че „неприличното“ твърде често е равнозначно на „необикновеното“.

Много ограничен би бил подходът към романа, ако го разгледаме едва през еротическата и криминалната призма. Както пише Ивайло Знеполски в студията си „Няколко ключа към „Лолита“: „Лолита“ не е просто нито

(Фиг. 5) Корица на първото руско издание на „Лолита“, 1989г.

пикантна, нито развлекателна, нито възпитателна, нито назидателна, нито „прогресивна“ книга. За да ни се разкрие, тя изисква не консумативно, а *проблемно четене*. Разговорът за нея трябва да преодолее консерватизма на битовото съзнание и да се разположи на нивото на културата.” (Знеполски, Ивайло, 1991).

Междувременно критиците се надпреварват да посочват многобройните теми на романа – за едни той е роман за пътуването на Съединените американски щати през 50-те години на миналия век, за други той е богохулствен роман, отричащ всичко божие. В една своя публична лекция руския критик и писател Димитър Биков отбелязва смело, че разбирането на романа е ощетеното вече десетилетия наред заради липсата на смелост да се говори адекватно за него. Романът „Лолита“ може и да разхожда читателя из пътищата на Америка, а може и да звучи обидно за много от вярващите, но той пред всичко е роман за една страст, прерастваща в любов. Това е роман за силни чувства, каквито можем да изпитваме веднъж в живота и които ни белязват завинаги.

„Лолита“ се вписва в поредицата на големите любовни романи. Ако временно оставим настрана някои от предпоставките на чувството и на любовната връзка, може да кажем, че това е книга за един особен, изстрадан, безутешен начин на обичане, за бавното, мъчително откриване на любовта.” (Знеполски, Ивайло, 1991). Пътешествието на главните герои е едновременно външно и вътрешно – те не

само се движат из картата на Съединените американски щати, те пътуват в собственото развитие, в личностната борба за своите права и свободи на щастие. Не случайна е фразата на Лолита, която в напълно неочакван момент напомня за нейните „граждански права“, която ни припомня за някаква форма законодателство, съществуващо сякаш в паралелната вселена. В нашата собствена или в тази на романа, законодателната система е напълно ненужна. Тя не може да направи един човек щастлив и пълноценен, а следователно се проваля в опита да създава

(Фиг. 6) Постер на „Лолита“ (1962)

ред. Така романът преминава в свое собствено битие, с неговите собствени закони и събития.

„Лолита” е много повече от еротичен роман, в който читателя става свидетел и дори участник в „мръсните мисли на един педофил”. Всъщност той е много далечен от това определение, което недоброжелателите на романа му приписват. Езикът на киното може само да допълни тази история и го прави два пъти – през 1962 и 1997 година.

„Лолита” на екран – 1962 и 1997

Не малко усилия полага Хумберт Хумберт, за да убеди съдебните заседатели, че историята му не е за пошла форма на любов. Не малко са усилията и на самия Владимир Набоков да убеди, читателите, че този роман просто иска да излезе от него, че има нужда да бъде излят на белия лист, но всъщност самият му създател не копнее за млади момичета и не бива да му се приписват тези усещания. Опитвам се да си представя тази борба със себе си и с публиката, на която вече години наред Набоков доказва, че цялата история съществува единствено във въображението му, когато започват работите по сценария на първата екранизация на романа. Кубрик и Набоков заедно работят по текста, който не е особено спазен на екран, но изборът на типажите е съвсем реален. В един момент, авторът, положил толкова усилия да убеди читателите, че историята е напълно измислена, трябва да съдейства за нейното максимално достоверно предаване на екран. Шизофренията в

този момент е повече от гарантирана. Спасението идва от най-неочакваната страна – „Католическият легион” изисква сексуалните сцени да бъдат загатнати, но в никакъв случай показани.

(Фиг. 7) Сю Лайон в „Лолита” (1962), реж. Стенли Кубрик

Така игривата Сю Лайон, която прибира „Златен глобус” за „многообещаваща актриса” и остава единствено с тази награда в цялата си актьорска кариера, е почти смирена на екран. Нейният партньор, британският актьор Джеймс Мейсън, изпълнява достойно всичките напрегнати и любовни сцени на екран, но определено не носи така „очакваният перверзен” образ. Напротив, адаптацията на Стенли Кубрик ни дава нов и различен поглед на историята, извеждайки на преден план силата на женското прелъстяване. Ако в първата част, филмът ни разкрива историята на съперничество между две жени (г-жа Хейз и нейната невръстна дъщеря Долорес), то във втората, следвайки сюжетната нишка на романа, ние виждаме на каква манипулация е способна една жена.

(Фиг. 8) Джеймс Мейсън, Сю Лайон и Шърли Уинтърс в „Лолита“ (1962), реж. Стенли Кубрик

Ключовите думи на Лолита, които тя казва по отношение на романтичните стихове на Едгар Алън По, които Хумберт Хумберт ѝ чете: „Да си призная струва ми се малко глупаво”, стават основният ориентир за ценностите на момичето във филма. Възпитана от списанията и бурния разцвет на киното през 50-те години на миналия век, Лолита няма време за въздишки. Младото момиче иска да се движи на по-бързи обороти, да опита от новото и разбира се, да навлезе в най-забранената част от света на възрастните –

сексуалните взаимоотношения.

В сравнение с Лолита на Адриан Лин обаче, „черно-бялата Долорес” е като ученичка готвеща се за манастир. Втората адаптация на романа, появила се на екран през 1997 година е значително по-смела. За 35 години светът и киното се променят и могат да си позволят „по-пикантни” неща. Режисьорът дори ни показва борбата на две голи тела (Доминик Суейн в ролята на Лолита и на Джереми Айрънс в тази на проф. Хумберт), които събират монет-

(Фиг. 9) Стенли Кубрик и Сю Лайон по време на снимките на „Лолита“ (1962)

ти с хонорара „за сеанса“. Ако филмът на Кубрик носи заряда на женското съперничество, то този на Адриан Лин ни разказва за мъжката борба със себе си. Не случайно в целия филм Лолита е с подчертано детско излъчване – тя е на плитки, със скоби на зъбите, смуче близалки, пие задължително със сламка и чете комикси (дори по време на сексуалните актове с Хумберт Хумберт).

„Макар че не пропуска случай да изрази възраженията си срещу фройдизма (може би по-скоро срещу неговата популярна американска версия, окарикатурена от масовите психоаналитични сеанси), Набоков свързва противоестественото влечение на Хумберт с травмата, получена на младини: в

началото със задържането на сексуалното влечение, с нереализираната сексуална връзка и срама (вулгарните подвиквания на мъжете на плажа, които прекъсват ласката), а след това и със смъртта на първата любов на героя, неговата връстничка Лаура (един вид пред-Лолита), и фиксиране на влечението в строго определен обект. Така образът на първолюбимата се превръща в чисто въображаем, подлежащ на актуализации, онагледявания и т.н.” (Знеполски, Ивайло. 1991).

(Фиг. 10) Плакат на филма „Лолита“ (1997) на режисьора Адриан Лин

Психоаналитиците имат материал за осмисляне, но обикновеният зрител е просто любопитен и задъхан от хода

на действието. И двата филма, смели за времето си, са обичани и обсъждани до днес, а пет са ключовите сцени, така различно и така еднакво представени в двата филмови варианта на романа.

1. Решението да заживее в дома на г-жа Хейзън

Колко крачки са нужни от твърдото решение „Впрочем в никакъв случай нямаше да остана там. През ум не би ми минало, че бих заживял щастливо в къща, където на всеки стол е захвърлено опърпано списанийце и където долнопробно се смесва комедията на „функционалната“ съвременна мебел с трагедията на вехтите люлеещи се столове и нестабилни масички с мъртви лампи по тях.” (Знеполски, Ивайло. 1991) до въпроса произнесен с усмивка в „Лолита” (1962) – „Кога ще ви бъде удобно да се нанесе?” Кубрик представя Лолита приемаща слънчеви бани по бански и екстравагантна сламена

шапка, но Адриан Лин отива още по-далеч представяйки ни Лолита с мокра рокля, плитки, скоби на зъбите и списание, легнала под пръскачката на двора.

Добавете й няколко години и тя мигновено ще се превърне в сексуална фантазия на всички мъже на планетата. Адриан просто ни подсказва, че сексуалността на това момиче ще бъде на максимална степен още в първия миг, когато я виждаме. И оправдава очакванията ни.

2. Заминаването на Лолита в детския лагер

Ако през 1962 година тя ще се ограничи с втурване нагоре по стълбите в прегръдките на новия си приятел, 35 години по-късно, Лолита, облечена в предизвикателно комбинизонче, просто ще скочи върху него и ще го целуне, неопитно, но страстно. „Помладата” Лолита е облечена значител-

(Фиг. 11) Доминик Суейн във филма „Лолита” (1997), реж. Адриан Лин

но по-скромно – с елегантна рокля и стилна прическа. Впрочем дрехите са един от основните акценти във филма на Кубрик, двете жени сякаш непрестанно се конкурират в избора си на гардероб и майката неизменно губи от дъщерята. Последната очевидно разбира от мода значително по-добре и съчетавайки това познание с крехката си фигура, напълно заличава образа на разплутата майка.

(Фиг. 12) Лолита (1962), реж. Стенли Кубрик

Същевременно Кубрик ни дава шанс да симпатизираме на г-жа Хейз в една емоционално натоварена сцена. Вечерта, в която всички са на танци и Ло неочаквано се връща у дома, завар-

вайки майка си в опитите ѝ да прелъсти проф. Хуберт. Скандалът, потокът от думи, които се изливат от устата на г-жа Хейз, неочаквано за нас, я прави разбираема. Тя просто е майка, която се опитва да бъде щастлива. Тя не е виновна за своята ограниченост, която не осъзнава. За миг дори ни хрумва мисълта – ако Хуберт не си падаше по малки момичета, а ако Лолита не беше толкова смела и бързаща да порасне, щастието на майка ѝ би било възможно. Може би не с Хуберт, който с висшето си образование очевидно търси някоя по-умна жена, но с някой друг, някъде другаде.

3. Животът на Хуберт и Лолита

Удобната смърт на г-жа Хейз е просто подарък за развоя на събитията. Кубрик натоварва „черно-бялата” сцена със звука на силен и проливен дъжд, който трябва да внесе тягостно предчувствие у зрителите, докато Адриан Лин се осланя на светлото утро в неделния ден. Леко циничен и напълно спокоен, той бърза да премахне излишния образ на Мелани Грифит, която участва едва в една четвърт от филма. Нататък повествованието е запазено за историята на Хуберт и Лолита. „Ти си чудовище!” ще изкрещи малката в лицето на професора през 1997 година, събирайки целият страх на публиката в едно изречение. Има нещо зловещо в идеята възрастен мъж да има връзка с 13-14-годишно момиче. Има нещо плашещо във всеки момент, когато излизаме извън рамките

на нормалното. Това излизане ни ужасява и Кубрик пипа с меки ръкавици, предлагайки ни съвсем бегли сцени на близост и на женска манипулация. През 1997 година обаче виждаме на какво е способна порасналата жена в тяло на дете.

(Фиг. 13) „Лолита“ (1997), реж. Адриан Лин

Една сцена особено взривява ума, когато сплетената на плитка Лолита, се смее на комикс, който чете. Неочаквано зад гърба ѝ се появява ръката на Хумберт, за да разберем, че тя не просто се люлее на стол, а се намира в средата на сексуален акт по време, на който... чете комикс. Тази зловеща и същевременно разкошна сцена на борбата между детето и възрастния, заключени в едно и също тяло е отговорът до къде си позволява да стигне филма. Позволява си да влезе в ума ни, а това е напълно достатъчно.

4. Раздялата

Ах, колко невежи могат да бъдат околните! Раздялата на Хумберт с Лолита е толкова рязка и неочаквано, толкова

болезнена и страшна. Почти чуваме как се къса плътта на този мъж, сраснал се с малката Лолита, продал душата на дявола само, за да бъде до нея. И толкова симпатичен и измъчен ни изглежда той в този миг на чутовна самота, която се сгромолясва върху него в момента, в който разбира, че Лолита е изписана от болницата от „нейния чичо“. Няма чичовци, нито бащи в тази история. Майката също е отдавна забравена, а Лолита вече е нагазила дълбоко в мътните води на греха и падението. Тя върви бавно и спокойно към своята кариера на нимфетка, която Куилти ѝ предлага.

(Фиг. 14) „Лолита“ (1962)

5. Последната среща

Но такава кариера не се случва. Лолита иска Куилти за себе си и не желае да участва в порнографските филми на псевдо-режисьора. За сметка на това, ние имаме два варианта на раздяла, два момента на болка, в която Хумберт ще осъзнае своята промяна: „...полулежеше пред мен (моята Лолита!), безнадеждно повехнала на седемнайсет години, с това бебе в нея, което може би мечтаеше вече да развърти голям

бизнес и да излезе в пенсия през 2020 година — а аз гледах и не можех да се нагледам, и знаех — толкова сигурно, колкото, че ще умра, — че я обичам най-много от всичко, което някога съм видял или мога да си представя на този свят, или съм мечтал да видя на онзи.” Кариерата на нимфетка вече е приключила и ние виждаме едно момиче, което след 4 години ще достигне зрелостта на Съединените Американски щати и ще може да гласува отговорно. Без значение за нейното минало или бъдеще, тя се превръща в жена и Хумберт не спира да я обича. „Можете да се гаврите с мен и да заплашвате да прогоните публиката от залата, но докато не ми затъкнат устата и ме удушат, ще крещя за своята истина. Лудешки жадувам пелият свят да научи колко обичам своята Лолита, тази Лолита, бледа и осквернена, с чуждото дете под сърцето, но все още сивоока, все още с черни като сажда ресници, все още руса и бадемова, все още Карменсита, все още моя, моя...”

(Фиг. 15) Стенли Кубрик по време на снимките „Лолита“ (1962)

И двата филмови финала са трогателни по своя си начин. Двете Лолитки са еднакво равнодушни и безжалостни, и двамата Хумбертовци са еднакво

сп. “Българска Наука”
www.nauka.bg

НАУЧИ ПОВЕЧЕ!

жалки и възхитителни в своята мъжка борба. Но вариантът на Кубрик ни разкрива финала на романа още в началото на филма, освобождавайки ни от очакванията за развръзка. Адаптацията на Адриан Лин обаче ни държи в напрежение – притеснение и чувство за препълненост с емоции и възбуда е задължително да се отрици някъде. В този смисъл, убийството е просто необходимо на Набоков, за да има завършек тази история. Сексуалната енергия трябва да излезе навън под формата на агресия и ако спрямо Лолита тя не може да бъде проявена, на помощ идва така енигматичния Клер Куилти, за чието съществуване не знае много и основно научаваме в последните кадри на филма.

Би било трудно да живее в романа като „Лолита“, ако го разглеждаме само като художествено произведение. Той е много повече от това и някак едновременно обяснено и логичен е фактът, че не са много екранизациите на романа. Театрите не пресъздават историята на сцена, но романът е жив, познати обсъждан и днес.

Колкото и да бягаме от логичността, тя ни представя един американски хепи енд – узрялата Лолита, чака дете и съпруга си, с когото са в добри взаимоотношения, а смъртта на Хумберт е един своевременен и уместен край на неговите душевни терзания. Би било грешно и излишно да запази живота на този герой, би било тежко да ги позиционира на една и съща планета, свързани от толкова силни и противоположни емоции. Финалът е очакван, а адаптациите са част от задължител-

ните филми, които трябва да гледа всеки, интересуващ се от киното. Защото смелостта да направиш нещо, което не е правено до сега се оценява с етикета „уникалност“. А съгласете се, не всеки автор може да се похвали с това, че въвежда нов термин в речника на света бил той и „нимфетка“...

Библиография:

1. Harold Bloom's Western Canon – 01.27.2009 – <http://www.listology.com/marslike/list/harold-blooms-western-canon>
2. Злочевская, Алла. „Философия любви в романе Владимира Набокова „Лолита“, 18.01.2009
3. Кудряшов, Константин, „Спор с Богом: почему Набоков написал „Лолиту“, сп. „Аргументы и Факты“ № 33 14/08/2013
4. Знеполски, Ивайло. Няколко ключа към „Лолита“. 1991
5. Набоков, Владимир. „Лолита“, Превод: Пенка Кънева. София, 1991.